Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi 38, İstanbul 2018, 203-230.

ERZİNCANLI FÂİK OSMAN'IN ERMENİ MEZALİMİNİ ANLATAN BİR ŞİİRİ VE İNCELENMESİ*

*Ramazan SARIÇİÇEK***

*Kadri ACAR****

ÖZET

Şairler toplumların hafızalarıdır. Milletlerin din, fazilet ve millî kahramanlık destanları onların kalemiyle ölümsüzleşir. Ama bu manzumelerde konu her zaman zafer ve sevinç olmaz. Bazen hüzün ve keder de destan konusu olabilir. Bu destanlarda tabiat olayları yanında büyük savaşlar, göçler, istilalar gibi halk hayat ve hafızasını nesillerce meşgul edecek hadiseler de yer alır. Özellikle tarihle ilgili olanlardan bazıları şairin bizzat şahit oldukları olaylardır. Bu tür manzumeler tarihte yaşanan ancak tarih kitaplarının gözünden kaçan birçok ayrıntıyı da içlerinde barındırırlar. Bu yönüyle tarihî gerçeklerin anlaşılmasına yardımcı olurken tarihçilere de yardım ederler. İşte Erzincanlı Fâik Osman'ın şiirleri arasında yer alan ve 1917-1918 yıllarında Rus işgali ve sonrasında Ermenilerin Müslümanlara yaptığı katliamı anlatan şiirleri de bunlardandır. Biz bu çalışmamızda adı geçen şairin bir şiirinde yer alan Ermeni mezalimini ele almaya çalıştık. Bunun için önce şiirde geçen olayları tespit ettik, ardından da tarihi kaynaklar üzerinden tarihe uygunluğunu araştırdık. Burada tarihî belgelerden elde ettiğimiz bilgilerin şiirde anlatılanları doğruladığını gördük. Sonuç olarak da bu şiirin tarih bilimi için sözlü kaynak niteliği taşıyan bir belge olduğu kanaatine ulaştık.

Anahtar Kelimeler

Tarih, Rus, Ermeni mezalimi, Erzincan, Fâik Osman.

Giriş

Edebiyatın konusu her zaman aşk, macera, korku gibi konular olmaz. Bazen coğrafi seyahatler, tarihî hatıralar, kahramanlıklar ve destanlarla birlikte katliam ve istilalar da edebi metinlerin konusunu teşkil eder. Bu tür

---

* Makalenin geliş tarihi: 22.01.2018 / Kabul tarihi: 29.03.2018

** Doç. Dr., D.Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / *ramazansaricicek@gmail.com*

*** Dr. Öğr. Üyesi, D.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü / *yakincag@gmail.com*

eserler, konuları ne olursa olsun, objektif eserler değildirler. Kendi hayal dünyalarıyla birlikte bütün duygularını da kuşanarak konularını ele alırlar. Böylece kimi zaman okuyucuyu zevk ve eğlencenin doruklarına çıkarırken kimi zaman da acı ve ıstırabın kıskacında ağlatırlar. Hele anlattıkları bir de tarihi gerçeklerse duygular ve acılar katlanır. Aslında bu mısralar arasında tarihçilerin göremediği yaşanan acıların iniltileri vardır. Tarihi gerçekleri farklı bir penceren yansıtan bu tür edebî metinler tarihin gizli kalmış gerçeklerini ortaya çıkarıp anlaşılır kılan unsurlardır.

Bilim, konuların derinliklerine daha da inilsin diye sınıflara ayrılmıştır. Ancak her zaman bu böyle olmamaktadır. Çoğu zaman bilim dalları arasında olaylara birbirinin penceresinden de bakmak gerekmektedir. Böylece birinin göremediğini diğerinin gözüyle görmek olanları daha iyi ve doğru anlamamıza yardımcı olur. Ayrıca, tarih yazıcılığında edebî metinlerin de kaynak olarak kullanıldığı bir gerçektir. Zira tarihi olayları bizzat şahitlik ederek yaşayanların yazmış oldukları bazı eserler, her ne kadar olaylara duygusal olarak yaklaşsalar da olayların merkezinde yer almaları, özellikle olayların ayrıntılarını vermeleri bakımından önem arz etmektedirler. Böylelikle edebî eserlerde yer alan olaylar tarihle de doğrulandığında bazı muğlâk konular açıklığa kavuşma imkânına sahip olurlar. Ayrıca teferruatlı bilgiler konunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olabilmektedir.[1]

Sözlü tarih, belli bir döneme ait kişisel tanıklık ya da yaşantıların belleğin derinliklerinden çıkarılıp değerlendirilmesi yoluyla, toplumların tarihlerinin inşasına katkıda bulunan bir araştırma yöntemidir. Çoğu zaman resmi belgelerde yer almayan özgün bilgileri içeren sözlü tarih, yaşadığı dönemin olaylarına tanıklık etmiş kişilerle görüşmek suretiyle, o dönemle

---

[1] Sözlü tarih hakkında daha fazla bilgi için bakınız: Paul Thompson, *Geçmişin Sesi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999; Stephen Caunce, *Sözlü Tarih ve Yerel Tarihçi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001; David E. Kyvig, Myron A. Marty, *Yanıbaşımızdaki Tarih*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000; Kollektif, *Kuşaklar, Deneyimler,Tanıklar, Türkiye'de Sözlü Tarih Çalışmaları Konferansı 26-27 Eylül 2003*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2006; Fevzi Çakmak, "Sözel Tarihçilikte Saptamalar ve Sorunlar: Bursa örneği", (Editör Mehmet Ö) *Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Tarihçilik ve Tarih Yayıncılığı Sempozyumu (Bildiriler),* 2011, 545-555; B. Akbaba-B. Kılcan, "Sözlü Tarih Çalışmalarına Yönelik Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları", *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, / 2012 Cilt: 2, Sayı: 1); Mustafa GÜÇLÜ, Eğitim Tarihi Araştırmalarında Sözlü Tarih Uygulaması, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi Kış 2013, 11(1), 100-113.*

ilgili toplumsal, kültürel, ekonomik, siyasi alanda başka kaynaklarda ulaşamayacağımız bilgilere ulaşmanın aracı olarak kullanılan ve genelde tarihçilerin dayandıkları belgeleri tamamlayıcı bir tarih yöntemidir.

Tarihin beslendiği kaynaklar, geçmişten arta kalan kalıntıların veya izlerin incelenmesi ve sorgulanmasıyla tarihi olayları kanıtlayan verilerdir. Bu kaynaklar, gözlem ve hatıralar, haberler ve kalıntılar, toplumsal yaşantının tüm alanlarıyla ilgili olarak oluşan yazılı ya da resimli haberler gibi sözlü haberler de kaynak niteliği taşırlar. Dolayısıyla şiirler de zamanla yazıya aktarılsa bile sözlü tarih kaynaklarıdır.

Edebiyat ve tarihin birleştiği bu şiir de tarih için bir kaynak niteliği taşımaktadır. Bu tür şiirler ezberlenerek ve çeşitli ortamlarda okunarak halk arasında yayılır ve nesilden nesile aktarılarak toplumun hafızasında yer alırlar. Böyle olayları doğru tespit eden şiir ya da diğer sözlü kaynaklar tarih ilmi açısından da mühim malzemelerdir.[2] Bununla beraber bu tür eserleri tarihe kaynak olarak kullanabilmek için, içinde geçen olayların doğru olup olmadığının tespit edilmesi gerekir. Bu da tarih metodolojisinde tenkidin konusudur. Kaynakta anlatılanların gerçeklerle mutabık olup olmadığı ancak iyi bir tenkitten sonra anlaşılır. Çünkü anlatan kişiler, olayı bizzat yaşamış olup, yalan söylemeseler bile, olayları yanlış algılayabilmekte, kendi bilgi birikimi ve hissiyatı içinde gerçeğinden farklı anlamlandırabilmekte ve karıştırabilmektedirler.

Bu çalışmada Osmanlının son dönemlerinde doğmuş ve Kurtuluş Savaşını ve Cumhuriyetin ilk yıllarını görmüş olan ve sonradan da "Okumuş" soyadını alan Erzincanlı Fâik Osman'ın 1917 ve sonrasında Erzincan'da meydana gelen Ermeni mezalimini anlatan bir şiiri ele alınmıştır. Burada önce şiirin müellifi hakkında bilgi verilmiş; sonra I. Dünya Savaşı ve Erzincan'da yaşanan Ermeni mezalimi özetlenip, ardından da bu şiirin tarih metodolojisi açısından tenkidi yapılarak anlatılanların tarihi kaynaklara göre doğruluğu tespit edilmeğe çalışılmıştır. Gerek şiirde bahsedilen işkence ve eziyet tarzlarının, gerekse Muradis ve Vehîb Paşa gibi şahsiyetler hakkında verilen bilgilerin tarihî kaynaklardaki durumu ve gerçekliği, metnin akışı içinde bu kaynaklara dayanılarak araştırılmıştır. Sebep sonuç

---

[2] Zeki Velidi Togan, *Tarihte Usûl*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1985, s.38-39; Mübahat Kütükoğlu, *Tarih Araştırmalarında Usûl*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s.17.

ilişkisi kurulabilmesi için de başlangıçta dönemin tarihi arka planı hakkında kısa bir bilgi verilmiş[3] en sona da şiirin metni ve konuyla ilgili resimler eklenmiştir.

Ayrıca bu çalışma, tarih metodolojisi ya da araştırma yöntem ve tekniklerinde *sözlü kaynak* olarak şiirin nasıl kullanılacağı ve tenkidin nasıl yapılacağı konusunda da bir deneme niteliğindedir.

1. Fâik Osman (1855-1936)

Hakkında belli başlı kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmayan Fâik Osman eserlerinden anlaşıldığı kadarıyla Erzincanlıdır. Hemşehrisi Ünal Tuygun'un Erzincan'ın manevi mimarlarını anlattığı aşağıda künyesi yazılı olan eserinden[4] öğrendiğimize göre Fâik Osman Okumuş 1855'te Erzincan'a bağlı Şıhlı, yeni adıyla Uluköy'de dünyaya gelmiştir. İlk dini eğitimini köyün imamı olan babası Hacı Mustafa'dan almıştır. Bir ara İstanbul'a giderek orada gördüğü eğitimden sonra "icâzet" alarak köyüne dönmüştür. Vefat tarihi olan 1936 yılına kadar köyünde imamlık yapmış, vaaz ve nasihatlerde bulunmuştur. Kabri Uludere yakınlarındaki Çermik mezarlığındadır.

Fâik Osman, Erzincan'ın ünlü mutasavvıflarından Terzi Baba (1194/1789-1264/1848)dan çok etkilenerek tasavvufa meyletmiştir. Erzincan'da "Şıhlılı Hacı Hoca" diye de tanınır. Biri manzum-mensur karışık tasavvufi nasihatlerden ibaret Evrâk-ı Perîşân diğeri ise hece ve aruzla karışık değişik nitelikteki şiirlerinin yer aldığı iki eseri vardır.[5]

Bizim ele alacağımız manzume ise şairin hece-aruz karışık şiirlerinin bulunduğu şiir defterinde yer almaktadır. Manzume, defterin 20-22. sayfalarında 6+5=11'li hece vezniyle yazılmış 22 dörtlükten ibarettir.

Manzume, Rus işgaline uğrayan Erzincan'da 1917-1918 yıllarında Ermenilerin yaptığı mezalimi anlatmaktadır. Şiirde anlatılanlar tarihî hakikatlere uygundur. "Ermeni Ermeni zâlim Ermeni" nakaratıyla da anlamı

---

[3] Erzincan'ın kurtuluşu sırasındaki Ermeni zulümlerinin tarihî arka planı hakkında daha geniş bilgi için bakınız: R. Sarıçiçek - K. Acar ,"Erzincanlı Faik Osman ve Halid Bey Destanı", *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 19, Ekim 2017, s. 124-144.

[4] Ünal Tuygun, *Erzincan'ın Manevi Mimarları*, Kervan Yayınları, İstanbul 2001, 125-128.

[5] Faik Osman için bak. R. Sarıçiçek - K. Acar ,"Erzincanlı Faik Osman ve Halid Bey Destanı" , *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 19, Ekim 2017, s. 124-144.

kuvvetlendiren şair şahit olduğu zulümleri samimi duygularla ve çarpıcı ifadelerle anlatmıştır.

2. Ermeni Mezalimi'nin Arka Planı

29 Ekim 1914'de Osmanlı Devleti Rus gemi ve limanlarını bombalayarak I. Dünya Savaşı'na fiilen Almanya'nın yanında katılır.[6] 4 Kasım'da Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesi[7] ve 11 Kasım'da da Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya harp ilan etmesiyle iki ülke arasında savaş resmen de başlar[8] Rusya kuvvetleri 2 Kasım 1914'de işgale başlamış, Mart 1915'de Artvin'i, 1916 yılında sırasıyla Erzurum ve Muş, Bitlis, Rize, Trabzon, Bayburt, Kelkit'i ve 25 Temmuz 1916'da da Erzincan'ı işgal etmiştir.[9]

Ekim 1917'de Rusya'da yönetim Bolşeviklerin eline geçince savaştıkları devletlere barış teklif ederler. Böylece Anadolu'daki Rus işgali de durmuş olur. Bunun üzerine Brest-Litowsk'da 15 Aralık 1917'de yapılan mütarekeyle barış görüşmeleri başlar. 18 Aralık 1917'de de Osmanlılarla Ruslar arasında Erzincan Mütarekesi imzalanır.[10] Ardından Türk Ordusu'nun müdahalesiyle 13 Şubat 1918 günü Erzincan kurtarılır.[11]

Erzincan, 18 Aralık'taki bu mütarekeye kadar yaklaşık altı ay Rus işgalinde kalmıştır. Rusya'da rejim değişmiş ancak Rusya'nın Türkiye siyasetinde bir değişiklik olmamıştır. Sadece mevcut şartlar gereği çekilmek zorunda kalmışlar Doğu Anadolu'ya sahip olma fikrinden ise vazgeçmemişlerdir. Bunun için de Osmanlı Devleti ile kesin bir barış yapmadan önce bölgenin geleceğini Ermeniler vesilesiyle Rus menfaatlerine göre şekillendirmek istemişlerdir. Halk Komiserleri Sovyeti'nin 11 Ocak 1918'de yayınladığı kararname Türk Ermenistan'ı olarak adlandıkları bu bölgede Ermeni

---

[6] Komisyon, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi VIII. Cilt Deniz Harekâtı.* Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1976, 81-83.

[7] Stanford Shaw, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu, Birinci Cilt, Savaşa Giriş,* Tercüme: Beyza Sümer Aydaş, Ankara: TTK Yayınları 2014, 614.

[8] Komisyon, 1976, 68.

[9] Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya,* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990, 265, 285, 291, 293, 295.

[10] Akdes Nimet Kurat, 1990, 327,332-334.

[11] Komisyon, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, Kafkas Cephesi, 3 Ncü Ordu Harekâtı* Cilt II/II İkinci Kitap. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993, 446.

Halk Milisi'nin teşkil edilmesi ve Ermeni Halk Mümessilleri Sovyeti kurulmasını öngörmektedir.[12]

3. Fâik Osman'ın Şiirlerindeki Ermeni Mezalimi ve Tarihi Gerçekliği

Bolşevik İhtilali sonrası Rusya I. Dünya Savaşı'ndan çekilme kararı almıştır. Rus kuvvetleri çekildikten sonra ise onların yerini Ermeni kuvvetleri alır. Ermeniler, Ruslar varken yaptıkları zulmün kat kat fazlasını yapmaya başlarlar. Erzincanlı şair Faik Osman Okumuş da bu mezalimin şahidi olanlardandır. Ele alacağımız şiirinde de bu mezalimi anlatmaktadır. Birinci ağızdan anlatıldığı için, Erzincan'daki Ermeni mezalimini ortaya koymak bakımından ana kaynak olma niteliğine sahiptir.

3.1.Şiirde Ermeni Mezalimi Anlatımı

Fâik Osman'ın şiirine göre; Ermeni eşkıyası, Rusların çekilmesinden sonra zulmünü iyice artırmıştır. Çarşıda, pazarda, kahvede kimi buldularsa tutmakta, evleri basıp mazlum insanları dışarı çıkarmakta ve hapsetmektedirler:

Rusdan soñra Ermeni ne yapdı bize
Ermeni Ermeni zâlim Ermeni
Allâh'ıñ kılıcı doğrasın seni(1)[13]

Her kimi tutduysa habs etdi âhir
Çârşûda pazârda kahvede kâfir
Mazlûmu çıkardı evinden vâfir(2)

Hapsedilenlerin bir defteri de tutulmakta sonra da gece yarısı bu defterle gelip polisin ifadelerini alacağı gerekçesiyle beşer onar hapisten çıkartılarak bir arsaya götürülmektedirler. Burada kendilerini kasap elbisesi giymiş, baltalı, bıçaklı katiller beklemektedir. Öldürülecek İslam ahalisinin kimisi üçer beşer kollarından tel ile birbirine, kimisi de yine tel ile direğe bağlanmaktadır. Sonra da kimisi balta ve bel ile kafaları ezilerek, kimisi de

[12] Akdes Nimet Kurat, 1990, 334-337.
[13] Şiirlerin sonlarındaki rakamlar dörtlük numarasıdır.

hançerle yürekleri çıkarılarak öldürülmekte, öldürülenlerin feryatları ise göğe yükselmektedir.

Üçün beşin kolun bağlar tel ile
Ezer kafâsını balta bel[14] ile
Yüreğin çıkarır cellâd eliyle (5)

Bazılarının da kafaları koparılarak kuyulara doldurulmakta ve üzerlerine idrar yapılmaktadır. Katiller, bu zulümlerini defalarca tekrar etmektedirler. Ayrıca öldürmek için kullanılan aletler arasında hançer, balta, tabanca yanında hızar da yer almaktadır:

Bıçak lover[15] balta ile vurdular
Hızâr[16] hançer ile yarıp soydular
Boğazlayıp kuyulara koydular (15)

"Şunu bunu ister Muradis Paşa"(9) mısraında adı geçen Ermeni eşkıyası Müslüman ahaliyi "Ermeni Milleti çok yaşa"(9) diye bağırmaya zorlamaktadır. Müslüman ahaliye; "Sizi geçmişleriniz istemiş; kanlara boyansın gelsinler demiş"(11) gibi sözler ettiği ifade edilmektedir.

Ermeni eşkıyası Müslümanları ortaya almış ve perişan etmiştir. Kuyular şehit cenazeleriyle doludur. Müslüman hanelerinde şehit eksik değildir. Her taraf virane olmuş kalanlar ise feryat etmektedir:

Baykuşlar ötüyor minârlerde
Kuşlar yuva tutmuş vîrânelerde
Şehîd eksik değil her hânelerde (20)

Şiirde Ermeni eşkıyasının yaptığı mezalim anlatıldıktan sonra Vehib Paşa'dan, Enver Paşa'dan, Sultan Reşad'dan yardım istenmekte; Hz. Muhammed'den imdat beklenmektedir.

---

[14] Balta: Ağacı kesme, yarma, yontma vb. işlerde kullanılan ağaç saplı, demir araç.
Bel: Toprağı aktarmaya veya işlemeye yarayan, uzun saplı, ayakla basılacak yeri tahta, ucu sivri kürek veya çatal biçiminde bir tarım aracı. (Halûk Şükrü Akalın, [ve başk.], Türkçe Sözlük, TDK, 2011.)

[15] Doğrusu "revolver" olmalı. Revolver: Altıpatlar da denilen toplu tabanca. (Mustafa Nihat Özön, Türkçe-Yabancı Kelimeler Sözlüğü, İstanbul,1962, 192.)

[16] Hızâr: Tahta ve kereste biçmeye yarayan büyük bıçkı. (Halûk Şükrü Akalın, [ve başk.], Türkçe Sözlük, TDK, 2011).

3.2. Tarihi Gerçekliği Açısından Şiirdeki Ermeni Mezalimi

Şiir, baştan sona Ermenilerin mezalimi ve nasıl gerçekleştirildiği üzerinedir. Şair, olayların nasıl olduğuyla beraber bazı tarihî şahsiyetlerin de adını zikretmektedir. Mesela, şiirin bir yerinde

Şunu bunu ister Muradis Paşa(9)

diyerek "Muradis Paşa" adında bir Ermeni eşkıyasından söz eder. Bu kişi, belge ve muhtelif eserlerdeki ismiyle "Sivaslı Murad" olmalıdır. Ayrıca;

Büyükler Bakû'ya sürüldü gitdi
Küçükler harblerde vuruldu gitdi
Vehîb Paşa millet kırıldı gitdi(16)

Yetiş Vehîb Paşa millet kırıldı
Şehîd cenâzesi kuyular doldu
Erzincân İslâm'ı perîşân oldu (17)

diye bahsettiği de dönemin 3. Ordu Komutanı Vehib Paşa'dır. Burada, önce Ermeni mezalimi ve ardından konuyla ilgisi bakımından Sivaslı Murad ve Vehib Paşa tanıtılacaktır.

Ruslar, bölgeyi Ermenilere bırakarak çekilecektir. Sovyet Hükümeti Osmanlı Ermenilerini silahlandırmakta ve Rus Ordusu'ndaki Ermeni askerlerle birleştirmektedir. Bu arada, Taşnaksutyun'a mensup Ermeni eşkıyalar Kafkasya'da Müslüman katliamına başlamıştır.[17] Rus askeri çekilirken yeni oluşturulmakta olan Ermeni ordusuna bol miktarda yiyecek, malzeme, silah ve cephane bırakmakta; Rus askerinin yerini alan bu Ermeni kuvvetleri de Müslüman halkın malını mülkünü yakıp yıkmakta, utanç verici işkenceler ve katliamlar yapmaktadır.[18] Zaman zaman Rus askeriyle Ermeni komitecileri birlikte yağmaya çıkmakta, Müslümanların gelin ve kızlarını götür-

---

[17] Seyit Sertçelik, *Rus ve Ermeni Kaynakları Işığında Ermeni Sorunu 1915-1923 Sömürge Savaşı*, Ankara: SRT Yay, 2015, 347.

[18] Komisyon, 1993, 438.

mekte, halkın gözlerinin içine baka baka, onları imha edeceklerini söylemektedirler.[19] Ayrıca Erzincan'daki Ermenilerin, Amerika'dan gelecek 20.000 Ermeni gönüllü ve müstakbel Ermeni Hükümeti adına basılmış bol miktarda para beklentileri de vardır.[20]

Lenin Nişanı ve Kızıl Bayrak Madalyası sahibi olup Ermenistan'da bakan yardımcılığı da yapan (1919-1930) A. B. Karinyan Ermeni gönüllü birliklerinin Kürt ve Türk nüfusunu sistematik olarak imha ettiğini belirtmektedir.[21] Twerdo Khlebof, hatıralarında Erzincan ve civarındaki baskı ve zulmün Rus Ordu Karargâhı'nın Erzincan'dan Erzurum'a taşınmasından sonra birdenbire arttığını söylemektedir.[22] Bu yüzden birinci kıtada geçen;

"Rusdan sonra Ermeni ne yaptı bize"(1)

mısraı Rus kontrolünden çıkan Ermenilerin yaptığı mezalimin eskisinden çok farklı boyutlarda olduğunu göstermektedir. Hatta Erzincan'ın Cencige Köyü halkı, Rus kumandanına başvurarak "*Siz gitmeden bizi Ermenilere teslim ettiniz. Eğer burada Ermeniler kalırlarsa bizi kâmilen, çoluk çocuklarımızla mahv edecekler. O da olmadığı takdirde bizi siz öldürünüz.*" talebinde bile bulunmuşlardır.[23]

Ermeni Sovyet tarihçi A. A. Lalayan, Taşnak birliklerinin Türk kadın ve çocuklarını, yaşlılarını ve hastalarını ortadan kaldırmak için azami cesaret gösterdiklerini, köylüleri katledip köylerini de harabeye çevirdiklerini ifade etmektedir.[24] Lalayan ayrıca başka bir yerde, Taşnaksutyun'un 1918-1920 yıllarında Ermeni topraklarında yaşayan Azerbaycan Türkünü ve Kürt

---

[19] Nurcan Toksoy, "1914-1918 Yıllarında Erzincan'da Ermeni Faaliyetleri", *Dünden Bugüne Türk-Ermeni İlişkileri*, Editörler: İdris Bal, Mustafa Çufalı, Ankara: Lalezar Kitabevi, 2006, 327-368.

[20] Komisyon, 2005-1, 111, 418.

[21] Mehmet Perinçek, *Rus Devlet Arşivlerinden 100 Belgede Ermeni Meselesi*, İstanbul: Doğan Kitapçılık Yayınları, 2007, 59.

[22] Nurcan Toksoy, "1914-1918 Yıllarında Erzincan'da Ermeni Faaliyetleri", *Dünden Bugüne Türk-Ermeni İlişkileri*, Editörler: İdris Bal, Mustafa Çufalı, Ankara: Lalezar Kitabevi, 2006, 332, 333.

[23] Nurcan Toksoy, 2006, 337; Komisyon, 2005-1, Klasör 2905, D.432, F.6-6'den.

[24] Mehmet Perinçek, 2007, 60.

nüfusu imha ederek ülkeyi Ermenileştirmek fikrinde olduğunu da söylemektedir.[25] Sovyet Tarihçi İrandust ise işgal edilen bölgelerde terör rejimi (yani mezalim) uygulandığını, Taşnakların Kürtlere karşı katliama giriştiklerini, sırasıyla köylerin bütün halkının kılıçtan geçirildiğini ve işgalcilerin yönetiminde Türk nüfusa karşı bilinçli bir imha programı uygulandığını ifade etmektedir.[26]

Bolşevik İhtilali'nden sonra, Rus askerinin pasosu ve elbiselerini satın alarak Tiflis'ten kaçan Otto Fenşer adında bir Alman, Sarıkamış'a 30 km. mesafedeki Karaurgan köyünde camilerin hamam ve ambara dönüştürüldüğünden bahsetmektedir. Ayrıca üç Ermeni'nin bir Türk kızına sataştıklarına, kız feryat edince bıçakla öldürdüklerine şahit olmuştur. Yazar, gelen Ermeni polisinin de, Türk kızı olduğunu anlayınca omuzlarını kaldırıp "*Zararı yok, Türk kızıymış, Türkler tamamen mahvolmalıdır*" dediğini ifade etmektedir.[27]

13 Ocak 1918'de Rus 1. Kafkas Kolordusu 4. Türkistan Fırkası Karargâhları Erzincan'dan Erzurum'a hareket etmiş, sadece yüz elli Rus askeri kalmıştır. Taşnak reislerinden Murad'ın idaresinde ise bin kadar Ermeni gönüllüsü vardır. Ermeniler Müslüman ahaliyi katletmekte, yağma ve tecavüzlerde bulunmaktadır.[28]

Erzincan'daki Zazalar halkından olup Erzincan'da oturan Kara Mehmet'in oğlu ve dört arkadaşını haşhaş değirmeninde parçalarlar. Demirciler civarında bir Müslüman kadını zorla götürürler. Belediye Kâtibi Mehmed Efendi'yi bilinmeyen bir yere götürürken annesini, eşini ve dört yaşındaki çocuğunu da parçalarlar.[29]

Yetkili bir Taşnak militanının 1920'de yazdığı bir rapor yapılan mezalimin itirafı niteliğindedir. Rapor şöyledir:

> *"Basar-Geçar'daki Türk nüfusu ayırt etmeden imha ettim. Bazen kurşunlara yazık olmasın dersin ya! Bu köpeklere karşı en etkili yol,*

---

[25] Mehmet Perinçek, 2007, 122.
[26] Mehmet Perinçek, 2007, 127.
[27] Örneğin, Ardasa, Foska ve Zeggenç köyleri bunlardandır. (Komisyon, 2005, 92-93).
[28] Komisyon, 2005-1, 111, 418.
[29] Komisyon, 2005-1, 115, 423.

çarpışmadan sonra sağ kalanları toplayıp kuyuların içine tıkmak ve bir daha dünyada bulunmamaları için yukarıdan ağır kayalarla ezmek. Ben de öyle yaptım. Bütün erkekleri, kadınları ve çocukları topladım, benim tarafımdan atıldıkları kuyunun içinde kayalarla ezerek hepsinin hayatına son verdim."[30]

Erzincan kurtarıldıktan sonra Kazım Bey (Karabekir), Halid Bey ile Askeri Daire'nin odalarını dolaşırken bu binayı havaya uçurmak için hazırlanmış bombaları sepete doldurulmuş olarak bulurlar. Müşirlik Konağı'na yakılmak üzere hapsedilmiş insanlar yakılmadan kurtarılmışlardır. 20.000 Türk'ün yaşadığı Erzincan'da geriye bunlar kalmıştır. Kazım Karabekir Paşa'nın ifadesiyle "... *belki de kasabada tek bir kimse göremeyecektik! Bütün kuyular şehit edilmiş insan cesetleriyle dolu idi. Bir hayli yerlerde de binalar içinde yakılmışlardı."*.[31]

Bu örnekler ciltler dolusu çoğaltılabilir. Bu işkence ve mezalimin korku filmlerini aratmayacak nitelikteki sahnelerini birçok Türk ve Rus kayıtlarıyla, yerli ve yabancıların hatıralarında bulmak mümkündür. Daha vahşileri olmakla birlikte, biz bunlardan yalnızca, Rusların Erzurum'daki komutanı Üsteğmen Abgral'ın 3 Mart 1918'de Rus Kafkas Orduları Komutanı'na gönderdiği "Müslümanların Ermeniler Tarafından Katledilmesi" başlıklı raporunun bir bölümünü aşağıya alıyoruz:

"...Kadın çığlıkları yükselen bir Türk evinin kapısını açtım, merdivenlerden tırmandım ve bir odaya girdim. Burada tam teçhizatlı yedi Ermeni askerini gördüm. Birinin elinde bir mum vardı. Diğeri evi talan ediyor ve kadınları en vahşi şekilde katlediyordu. Yerde peçesiz üç kadın yatıyordu. Üçünün de bluzları parçalanmış, çıplak göğüsleri kan içindeydi. Yanı başlarında küçük çocuklar vardı. Korkudan kaskatı kesilmişlerdi. Sanki ölüydüler. Birden çocuklardan biri çok yüksek sesle çığlık atarak yaşlı gözlerini aça aça ağlamaya başlayınca, Ermenilerden biri onu susturmak istedi. Fakat dehşet içindeki çocuk susmadı. Ermeni de çocuğun kafasını dipçikle parçaladı. Çocuk susmuştu. Yere yuvarlandı. Anne çocuğunun halini görünce hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı. Ermeni çocuğu süngüledi, annenin başına da

[30] Mehmet Perinçek, *2007*, 139.

[31] Kazım Karabekir, *Erzincan ve Erzurum'un Kurtuluşu Sarıkamış ve Ötesi*, Erzurum Ticaret ve Sanayi Odası Araştırma, Erzurum: Geliştirme ve Yardımlaşama Vakfı Yayınları, 1990, 74.

dipçikle vurduktan sonra, karnını süngüledi. Bu durumu gören diğer kadın gözlerini kapatarak ağlamaya başladı. Diğer çocuklar ise kollarını kavuşturmuş başları eğik olarak sıranın kendilerine gelmesini bekliyorlardı. Aniden karnıma doğru bir süngü tutulduğunu gördüm ve oradan çıkmamın daha akıllıca olacağını anladım.".[32]

3.2.1. Muradis Paşa

Şairin,

"Şunu bunu ister Muradis Paşa
Durma gel gidelim tez koşa koşa" (9)

dediği Muradis Paşa anlaşıldığına göre emir verme yetkisine sahip etkili bir kişi olmalıdır. Osmanlı 3. Ordu Komutanlığı'ndan Başkumandanlığa çekilen şifrede de Erzincan'daki Ermeni gönüllülerin Taşnak reislerinden Murad tarafından idare edildiği belirtilmektedir.[33] Ferik (Korgeneral) Vehib Paşa'nın Kafkas Cephesi Osmanlı Orduları komutanı olarak Rus Kafkas Orduları Kumandanı General Perjavalski'ye gönderdiği bir yazıda Sivaslı Murad'ın çetesiyle Erzincan'da idareyi eline aldığı, Rus miralayı Morel'in şekilden ibaret olduğu, emir ve yasak kudreti olmadığından bahsedilmektedir. Ayrıca aynı yazıdan Murad'ın 25 yıldan beri Erzurum, Van ve özellikle Bitlis dâhilinde ihtilal hareketleriyle huzuru bozarak saldırılara sebep olduğu ve Osmanlı mahkemeleri tarafından gıyaben idama mahkûm edildiği ifade edilmektedir.[34] Yine 3. Ordu'dan 4. Ordu'ya çekilen bir şifrede Erzincan'daki cinayetleri Ermeni reislerinden Sivaslı Murad'ın tertiplediği belirtilmektedir.[35] İslam ahaliyi Kilise Meydanı'nda toplayarak tevkif ve idam eden, Kal'a kışlasına ve konaklara doldurarak 1500 kişiyi yakma emrini

---

[32] İsmet Binark, *Ermeniler'in Türklere Yaptıkları Mezâlim ve Soykırımın Arşiv Belgeleri,* Ankara: TBMM Yayınları, 2001, 26, 27, 30.

[33] Komisyon, 2005-1, 111, 418.

[34] Komisyon, 2005-1, 132, 454.

[35] Komisyon, 2005-1, 450, 52, 491. Rus Kafkas Ordusu Kumandanı Odişelitze, 1500 kişinin Vahid Bey Konağı'nda yakıldığının doğru olmadığını 3. Ordu Kumandanı Vehib Paşa'ya bildirmesi üzerine kendisine verilen cevapta yakma hadisesinin doğru olduğu, ancak Vahid Bey'in konağı olmayıp insanların yakıldığı binaların Hüseyin Bey'in evi ile Zeki Paşa dairesi olduğu belirtilmiştir. Yani Farklı binada olmakla birlikte bu insanlar yakılmıştır.

veren de bu Sivaslı Murad idi.[36] 1904 Sason isyanında da en vahşi ve tüyler ürpertici katliamları Sivaslı Ermeni Murad'ın çetesinin yaptığı söylenmektedir.[37] Rus kaynakları da Sivaslı Murad'ın Sason olaylarına katıldığını kaydetmektedir.[38]

Rus kayıtlarına göre; adı Murad Sebastatsi (Murad Khrimyan Akopyan) (1874-1918)dir. Sivas'ın Kovtun Köyü'nde doğmuş, İstanbul'a kaçıp hamallık yapmış, 1890'da Hınçak ve ardından Taşnak Partisi'ne katılmıştır. 1905 Ermeni-Azeri olaylarında da Zengezur'dadır. 1908 II. Meşrutiyet'in ilanıyla Sivas'a dönmüş[39] Ermeni tehciri başladığında da çetesiyle dağlara kaçarak Samsun'a ve oradan Batum'a geçmiştir. 1916'da Sepuh ile beraber Erzincan'da Ermeni mülteci ve yetimlere yardım için vakıf kurmuş;[40]1918'de Erzincan'ı terk eden Türklerle çarpışarak Ermenileri Erzincan'dan tahliye etmiş, 1918'de de Bakü'de ölmüştür.[41]

Yukarıda geçen "Erzincan'ı terk eden Türklerle çarpıştı" ifadesinin biraz üzerinde duralım. Ruslar Erzincan'ı işgal ederken Türk askeri Erzincan'dan çekilmiştir. Ancak o sırada ve daha sonra, Ermeni ve Rus mezaliminden kurtulmak için silahsız siviller, kadın ve çocuklar da Erzincan'ı terk etmektedirler. Muradis Paşa'nın bunlarla çarpıştığı anlaşılmaktadır. Belgelerden anlaşıldığına göre bu çarpışma Müslüman kadın ve çocuklara katliam yapmak ve onları yakmak şeklinde gerçekleşmiştir. Ermeniler Fırat'ın öbür tarafında Tılhas'ta askeri gördükten sonra şehri tahliye ederek kaçmışlardır. Ciddi bir direniş de olmamıştır. Dolayısıyla Rus işgalinden sonra askerle gerçekleşen herhangi bir çarpışma söz konusu değildir. Zira Türk ordusu 13 Şubat 1918'de Erzincan'a girene kadar Erzincan'da Türk askeri yoktur. Şiirde anlatılan mezalim ise Murat Sebastatsi'nin emirleriyle gerçekleşmiştir.

---

[36] Komisyon, 2005-1, 196.

[37] Veysel Eroğlu, *Ermeni Mezalimi*, İstanbul: Sebil Yayınevi, 1978, 95.

[38] Natalie Chernıchenkına, *Rus İmparatorluk Kayıtlarında Ermeni Sorunu (1912-1917)*, Erzincan Üniversitesi Yayınları, 2015, 291.

[39] 1912'de Sivas'taki muharebe güçlerinin komutasının Murad'a verildiğinden ve Sivas'ın en önemli nokta olduğundan bahsedilmektedir. Bahsi geçen kişi Sivaslı Murad olmalıdır. (Chernichenkina, 2015, 47).

[40] Sepuh'un (Nersesiyan Arşak) (1872-1940) 1916'da "Bir Ermeni Bir Altın" adıyla Ermeni mülteci ve yetimlere yardım için bir vakıf ve hareket kurduğundan bahsedilmektedir. Dolayısıyla ikisi aynı vakıf olmalıdır. (Chernichenkina, 2015, 297-298.)

[41] Natalie Chernıchenkına, 2015, 291.

3.2.2. Vehib Paşa

Şair iki mısrada "Vehib Paşa millet kırıldı gitti"(16), "Yetiş Vehib Paşa millet kırıldı"(17) diyerek Vehib Paşa'dan yardım istemektedir. Erzincan'ı kurtaran Halid Bey'in Dersim Müfrezesi ve o esnada onun da bağlı olduğu Miralay Kazım Bey'in (Karabekir) kumanda ettiği 1. Kafkas Kolordusu'dur. Bu kolordunun bağlı olduğu 3. Ordu'nun kumandanı da Vehib Paşa'dır. Vehib Paşa Erzincan'ın da içinde bulunduğu Van, Muş, Bitlis ve Doğu Karadeniz'i de içine alan bir bölgeye komuta etmektedir. 3. Ordu'nun karargâhı ise Suşehri'ndedir.[42]

Taşkent kökenli bir ailenin çocuğu olan Vehib Paşa'nın babası Yanya Belediye başkanlarından Mehmed Emin Efendi'dir. Vehib Paşa aynı zamanda Çanakkale Savaşları'nda kolordu komutanı olan Esad Paşa'nın da küçük kardeşidir. O zamanlar Çanakkale'de birlikte savaşmışlardır.[43] Erzurum Kalesi Rusların eline geçince Mahmut Kamil Paşa "komutanlıkta kendini yeterli görmediğini belirterek 23 Şubat 1916'da 3. Ordu Komutanlığından istifa eder. Onun yerine de 28 Şubat 1916 tarihli iradeyle Vehib Paşa tayin edilir. Vehib Paşa 3. Ordu komutanlığı görevini 6 Mart'ta Erzincan'da teslim almış, 25 Temmuz 1916'da Rus işgalinden bir gün önce de karargâhını Suşehri'ne taşımıştır.[44]

Enver Paşa, Rus işgalindeki yerlerin kurtarılması için Vehib Paşa'ya gereken emri verir. 12 Şubat 1918'de hazırlıklar yapılır ve Türk askeri Erzincan'a ilerlemeye başlar.[45] Vehib Paşa da bu harekâtı yapacak olan 1. Kafkas Kolordusunun başına Miralay Kazım (Karabekir) Bey'i getirmiştir. Onu Manastır ve Çanakkale'den tanımaktadır. Buralarda edindiği tecrübelerden dolayı Kazım Bey'i özellikle tercih etmiş; kendisine Erzurum'u da kurtarabileceğini söylemiştir.[46] Nitekim Kazım Karabekir onu yanıltmaz.

---

[42] Komisyon, 1993, 429, 438, 441, 444.

[43] Abdullah İlgazi- Mustafa Bıyıklı, "Mehmet Vehip (Kaçi) Paşa'nın Çanakkale Muharebeleri'ndeki Yeri ve Önemi" *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 82, Ankara, 2012, 99, 115.

[44] Yüksel Nizamoğlu, *Komutanlıktan Sürgüne Vehip Paşa,* İstanbul: Yitik Hazine Yayınları, 2013, 164-166, 195.).

[45] Komisyon, 1993, 466.

[46] Kazım Karabekir, 1990, 61.

Erzincan kurtarıldıktan üç gün sonra 16 Şubat'ta Erzincan'a gelen Vehib Paşa Askeri Daire'nin önünde toplanan halka hitaben bir de konuşma yapar. Kazım Karabekir'in ifadesiyle "halkın keder ve sevinci birbirine karışıyordu." Halkın alkış ve gözyaşları onları heyecanlandırmış ve Erzurum'u kurtarmaya and içmişlerdir.[47]

Neticede 3. Ordu Komutanı Vehib Paşa, bölgedeki kuvvetlere komuta etmesi; hem Rus kuvvetleri hem de İstanbul ile olan irtibat ve ilişkiyi sağlaması; harekâtı, uygun askerlerle ve en üst seviyede yönetmesi bakımından önemli bir askerdir. Bilhassa Kazım Karabekir gibi seçkin subayları görevlendirmesi harekâtın başarısı, Erzincan'ın ve bölgenin kurtuluşu açısından oldukça önemli olmuştur.

4. Sonuç

Şiir, her ne kadar resmî bir belge olmasa da bir şair gözüyle tarihi olayları tasvir ettiği için tarih yazıcılığı açısından önemli bir kaynaktır. Zira bu şiir, mezalimin kayıt ve belgelerde pek karşılaşamayacağımız yönlerini aktarmaktadır. Ermeni eşkıyasının insanları nasıl topladığı, hapsettiği, defter tuttuğu ve bunları nasıl katlettiği canlı bir şekilde tasvir edilmiştir. Sonuç olarak yaşananlar tarihle örtüşmektedir. Yani şiirde konu edilenlerin tarihte karşılığı olduğunu ulaştığımız kaynaklar doğrulamaktadır. Bu sebeple şiirin tarih için ana kaynak olarak kullanılabilecek nitelikte olduğu söylenebilir.

---

[47] Kazım Karabekir, 1990, 82-83.

Kaynakça

AKALIN, Halûk Şükrü, [ve başk.] *Türkçe Sözlük*, TDK Yayınları, Ankara 2011.

BİNARK, İsmet, *Ermeniler'in Türklere Yaptıkları Mezâlim ve Soykırımın Arşiv Belgeleri*, TBMM Yayınları, Ankara 2001.

CHERNICHENKINA, Natalie, *Rus İmparatorluk Kayıtlarında Ermeni Sorunu (1912-1917)*, Erzincan Üniversitesi Yayınları, 2015.

İLGAZİ, Abdullah - Mustafa Bıyıklı, "Mehmet Vehip (Kaçi) Paşa'nın Çanakkale Muharebeleri'ndeki Yeri ve Önemi" *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 82, Ankara 2012.

Kazım Karabekir, *1917-20 arasında Erzincan'dan Erivan'a Ermeni Mezâlimi*, Hazırlayan: Ömer Hakan Özalp, Emre Yayınevi, İstanbul 2000.

Kazım Karabekir, *Erzincan ve Erzurum'un Kurtuluşu Sarıkamış ve Ötesi*, Erzurum Ticaret ve Sanayi Odası Araştırma, Erzurum: Geliştirme ve Yardımlaşma Vakfı Yayınları, 1990.

Komisyon, *Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri* 1914 – 1918, Cilt I. Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, Ankara 2005.

Komisyon, *Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri* 1914 – 1918, Cilt II, Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, Ankara 2005-1.

Komisyon, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, Kafkas Cephesi, 3 Ncü Ordu Harekâtı Cilt II/II İkinci Kitap*, Genelkurmay Basımevi Ankara 1993.

Komisyon, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi VIII. Cilt Deniz Harekâtı*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1976.

KURAT, Akdes Nimet, *Türkiye ve Rusya*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat, *Tarih Araştırmalarında Usûl*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

ÖZÖN, Mustafa Nihat, Türkçe-Yabancı Kelimeler Sözlüğü, İnkılâp Kitabevi. İstanbul 1962.

PERİNÇEK, Mehmet, *Rus Devlet Arşivlerinden 100 Belgede Ermeni Meselesi*, Doğan Kitapçılık Yayınları, İstanbul 2007..

TOKSOY, Nurcan, "1914-1918 Yıllarında Erzincan'da Ermeni Faaliyetleri", *Dünden Bugüne Türk-Ermeni İlişkileri*, Editörler: İdris Bal, Mustafa Çufalı, Lalezar Kitabevi, Ankara 2006, ss.327-368.

SARIÇİÇEK, Ramazan - Kadir Acar ,"Erzincanlı Faik Osman ve Halid Bey Destanı" , *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 19, Ekim 2017, s. 124-144.

SERTÇELİK, Seyit, *Rus ve Ermeni Kaynakları Işığında Ermeni Sorunu 1915-1923 Sömürge Savaşı*, SRT Yayınevi, Ankara 2015.

SHAW, Stanford, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu, Birinci Cilt, Savaşa Giriş,* Tercüme: Beyza Sümer Aydaş, TTK Yayınları, Ankara 2014.

EROĞLU, Veysel, *Ermeni Mezalimi*, Sebil Yayınevi, İstanbul 1978.

NİZAMOĞLU, Yüksel, *Komutanlıktan Sürgüne Vehip Paşa,* Yitik Hazine Yayınları, İstanbul 2013.

TOGAN, Zeki Velidî, *Tarihte Usûl*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1985.

29[48]

6+5=11

[20]1 Kanlı bir vukû‘ât söyleyim size
İ‘timâd olursa ger sözümüze
Rusdan soñra Ermeni ne yapdı bize
Ermeni Ermeni zâlim Ermeni
Allâh’ıñ kılıcı doğrasın seni

2 Her kimi tutduysa habs etdi âhir
Çârşûda pazârda kahvede kâfir
Mazlûmu çıkardı evinden vâfir
Ermeni Ermeni zâlim Ermeni
Allâh’ıñ kılıcı doğrasın seni

3 Gece yarısında getirir defter
Mahbûslardan onar beşerin ister
İfâde alacaḳ der polis mister
Ermeni Ermeni zâlim Ermeni
Allâh’ıñ kılıcı doğrasın seni

4 Gider bir ‘arsaya kâtiller nâzır
Kassâb elbisesi giymişler kâfir
Baltalar omuzda bıçaklar hâzır
Ermeni Ermeni zâlim Ermeni
Allâh’ıñ kılıcı doğrasın seni

[48] Şiirin başındaki numara defterdeki şiirin sıra numarasıdır. Şiirin metni hazırlanırken aslî uzunluklar (â, û, î) korunarak, nazal “n”ler (ñ) ayn (‘) ve hemzeler (’) gösterilerek, terkip ve tamlamalar kurallarına uygun okunup yazılarak mümkün olduğunca günümüz Türkçesi yazım ve imla kurallarına göre yeni yazıya aktarılmıştır. Bazı yerlerde nazal “n”ler yanlış kullanılmışsa da düzeltilerek yazılmıştır. Değişik okunabilecek bir yerde alternatifler de verilmiş, okunamayan yerler ise boş bırakılmıştır. Mahallî söyleyişler muhafaza edilmeye çalışılmış, metin tamirinin yapıldığı yerler ise köşeli parantezle gösterilmiştir.

5 Üçün beşin kolun bağlar tel ile
Ezer kafâsını balṭa bel ile
Yüreğin çıkarır cellâd eliyle
Ermeni Ermeni zâlim Ermeni
Allâh'ıñ kılıcı doğrasın seni

6 [Elini] tel ile bağlar direğe
Kanlı hançerini çakar yüreğe
[Garibiñ feryâdı] çıkar feleğe
Ermeni Ermeni zâlim Ermeni
Allâh'ıñ kılıcı doğrasın seni[49]

[21]7 Vurup al kanlara galtân ederler
Doldurup kuyuya evşân ederler
Tekrâr yine mahbûslara giderler
Ermeni Ermeni zâlim Ermeni
Allâh'ıñ kılıcı doğrasın seni

8 Götürdüklerimiz gitdi evine
Gel seniñ de çocuḳlarıñ sevine
Yazmış kim gelecek o defterine
Ermeni Ermeni zâlim Ermeni
Allâh'ıñ kılıcı doğrasın seni

9 Şunu bunu ister Muradis Paşa[50]
Durma gel gidelim tez ḳoşa ḳoşa
Bağır der "Ermeni milleti yaşa"
Ermeni Ermeni zâlim Ermeni
Allâh'ıñ kılıcı doğrasın seni

10 Götürüñ bunları der, hânesine
Giderler Ermeni mahallesine
Kulak mı dayanır bomba sesine
Ermeni Ermeni zâlim Ermeni
Allâh'ıñ kılıcı doğrasın seni

---

[49] Sayfanın köşesi yırtık olduğundan bu kısımlar okunamadı. Ancak metin tamiri yapıldı.

[50] Bu şahıs Erzincan'da Müslümanları katleden Ermeni Sivaslı Murad olmalıdır. bk. Necdet Bilgi (2014). Ermeni Tehciri ve Olaylarına İlişkin Vehib Paşa'nın Raporu, Yeni Türkiye, S. 60, s. 15; http://haypedia.com/makale/Osmanl%C4%B1%20Tarihi/94b97fa0-feca-425a-ae3d-52fcb07c63d9.pdf (20.12.2016)

11 Derler sizi geçmişleriz istemiş
Kanlara boyansıñ gelsiñler demiş
Her biri bir dürlü herzeler yemiş
Ermeni Ermeni zâlim Ermeni
Allâh'ıñ kılıcı doğrasın seni

12 N'etdiz Ermeni'yi getiriñ şimdi
Kim[51] öldürdü kimler[52] toprağa gömdü
Ermeni milleti kırıldı soñdu
Ermeni Ermeni zâlim Ermeni
Allâh'ıñ kılıcı doğrasın seni

13 Nerde gelinimiz kızımız derler
Fırât'da subyânı balıklar yerler
Böyle diyüp birden hücûm ederler
Ermeni Ermeni zâlim Ermeni
Allâh'ıñ kılıcı doğrasın seni

14 Ver baltayı ben hayfımı alayım
Ver hançeri ben bağrımı salayım
Alıp intikâmım bağrın yarayım
Ermeni Ermeni zâlim Ermeni
Allâh'ıñ kılıcı doğrasın seni

15 Bıçak lover[53] balta ile vurdular
Hîzâr hançer ile yarup soydular
Boğazlayıp kuyulara koydular
Ermeni Ermeni zâlim Ermeni
Allâh'ıñ kılıcı doğrasın seni

16 Büyükler Bakû'ya sürüldü gitdi
Küçükler harblerde vuruldu gitdi
Vehîb Paşa[54] millet kırıldı gitdi
Ermeni Ermeni zâlim Ermeni
Allâh'ıñ kılıcı doğrasın seni

---

[51] "kimi" anlamında olup vezin gereği ünlü düşmesi olmuştur.

[52] "kimleri" anlamında olup ünlü düşmesi vardır.

[53] Lover: Rovelver olmalı. Muhtemelen vezin veya mahalli söyleyiş gereği böyle yazılmıştır.

[54] Vehib Paşa ve Ermeni Mezalimi hakkında bk. Necdet Bilgi(2014). "Ermeni Tehciri ve Olaylarına İlişkin Vehib Paşa'nın Raporu", *Yeni Türkiye*, S. 60, 1-25.

17 Yetiş Vehîb Paşa millet kırıldı
Şehîd cenâzesi kuyular doldu
Erzincân İslâm'ı perîşân oldu
Ermeni Ermeni zâlim Ermeni
Allâh'ıñ kılıcı doğrasın seni

[22]18 Felek bize ölüm borusu çaldı
Gelsin Enver Paşa nerede kaldı
Ermeni İslâmı ortaya aldı
Ermeni Ermeni zâlim Ermeni
Allâh'ıñ kılıcı doğrasın seni

19 Bu nâs dökülmüşdür âh u feryâda
Haberimiz veriñ Sulṭân Reşâd'a[55]
Yetişsiñ Muhammed bize imdâda
Ermeni Ermeni zâlim Ermeni
Allâh'ıñ kılıcı doğrasın seni

20 Baykuşlar ötüyor minârlerde
Kuşlar yuva tutmuş vîrânelerde
Şehîd eksik değil her hânelerde
Ermeni Ermeni zâlim Ermeni
Allâh'ıñ kılıcı doğrasın seni

21 Tütün çıkmaz oldu İslâm köyünde
Ölüm eksik değil mü'min evinde
Kader böyle imiş tâ ezelinde
Ermeni Ermeni zâlim Ermeni
Allâh'ıñ kılıcı doğrasın seni

22 Göz yaşımız kana katışmadı mı
Feryâdımız 'arşa yetişmedi mi
Bu âteşe *Fâ'ik* su düşmedi mi
Ermeni Ermeni zâlim Ermeni
Allâh'ıñ kılıcı doğrasın seni

[55] Sultan Reşad (1844-1918) 35. Osmanlı Padişahı.

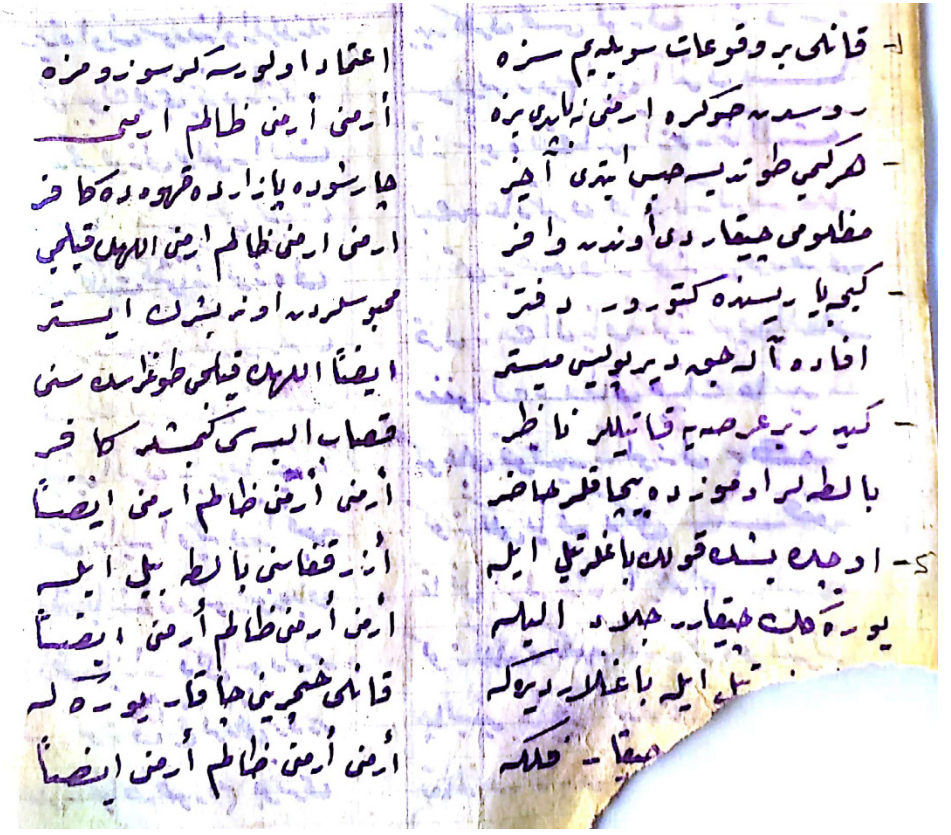

١- قانلی بر وقوعات سویلیم سزه
روسدن صوکره ارمنی نه بایدی بزه
- هر کیمی طوتدیسه حبس ایتدی آخر
مظلومی چیقاردی اوندن وافر
- کیجه یاریسنده کتورور دفتر
افاده آله جق دیر پولیس میستر
- کیدر بر عرصه یه قاتیللر ناظر
بالطه لر اوموزده بیچاقلر حاضر
٢- اوچده بشده قولك باغلر تیلی ایله
یوره کك چیقارر جلاد الیله
[illegible] ایله باغلار دیرکه
[illegible] چیقار فلکه

اعتماد اولورسه کر سوزومزه
أرمنی أرمنی ظالم ارمنی
چارشوده پازارده قهوه ده کافر
ارمنی ارمنی ظالم ارمنی اللهك قیلجی
محبوسلردن اونر بشرك ایستر
ایضاً اللهك قیلجی طوغراسك سنی
قصاب البسه سی کیمشدر کافر
أرمنی أرمنی ظالم أرمنی ایضاً
أزر قفاسنی بالطه بیلی ایله
أرمنی أرمنی ظالم أرمنی ایضاً
قانلی خنجرینی چاقار یوره له
أرمنی أرمنی ظالم أرمنی ایضاً

21

او روب آل قاتره غلطان ایدیلر
طولدیروب قیویه اوشان ایدیلر
اوینه چوسلره کیدیلر
ارمن ارمن ظالم ارمن ایضاً
کتوردکلرمز کیتدی اوینه
کل سنکده چوجقدلره سوینه
یانه سه کیم کلدجک اودفدینه
ارمن ارمن ظالم ارمن ایضاً
شوف بوف ایتدی مراد پاشا
طوره کل کیدهلم تیز قوشا قوشا
باغیردی ارمن ملتی پاشا
ارمن ارمن ظالم ارمن ایضاً
کوتوردلی بونلری دیرخانه سنه
کیدیلر ارمن محله سنه
قولاقی طیانوب بومباسنه
ارمن ارمن ظالم ارمن ایضاً
دیرلرسزی کچمشلرنه ایتدیلر
قاتره بویانسنک طبلدیلر
کربی بردلو کلرنه لریلر
ارمن ارمن ظالم ارمن ایضاً
نتدیلر ارمن کتوردلی شیمدی
کیم اولدیردی کیمدر طوریانه کومدی
ارمن ملتی قیدیلدی صوکدی
ارمن ارمن ظالم ارمن ایضاً
نرده کلیسه قیزیمز دیرلر
قراتده صبانی بالقتریرلر
بویله دیوب بردیه کلوم ایدیلر
ارمن ارمن ظالم ارمن ایضاً
دیر بالطه ایله خیفی آله یم
دیرخیفی یه بقریه صاله یم
آلوب انتقامم نفرلک یاره یم
ارمن ارمن ظالم ارمن ایضاً
بیمانه لوده بالطه ایله اوردیلر
خیفه اخیفه ایدلایوب صویدیلر
بوغازلایوب قویولره قویدیلر
ارمن ارمن ظالم ارمن ایضاً
بوکلر باکوبه سوردلدی کیتدی
کچوکلر هربلرده اوردلدی کیتدی
ولیب پاشا ملت قیریلدی کیتدی
ارمن ارمن ظالم ارمن ایضاً
بیتمه ولیب پاشا ملت قیریلدی
شهید جنازه سی قویولر طولدی
ارمن نجابه اسلامی پریشانه اولدی
ارمن ارمن ظالم ارمن ایضاً

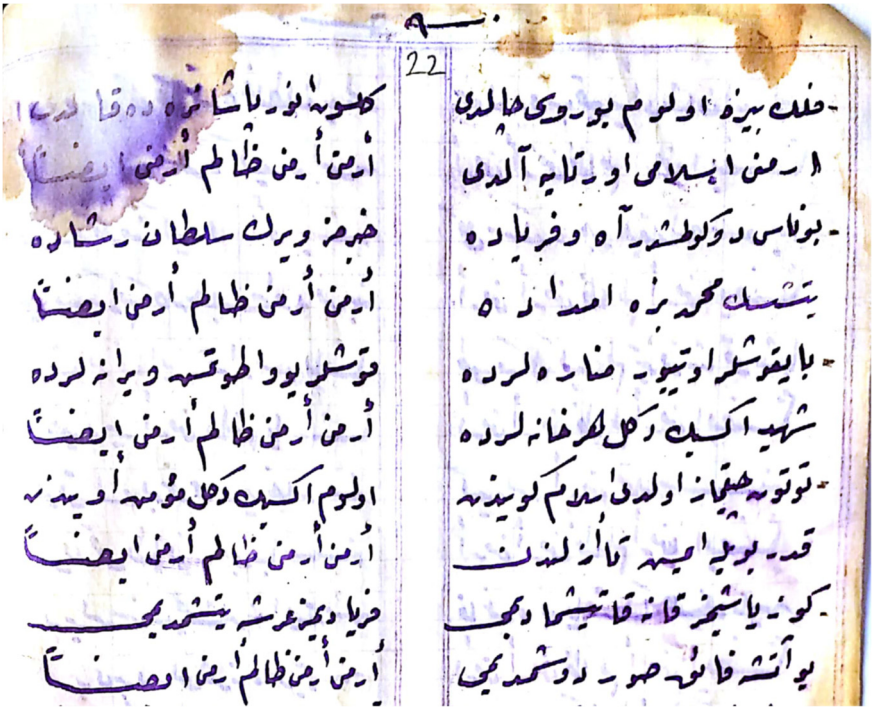

22

فلك بيزه اولوم بوروسى چالدى
ارمنى اسلامى اورتايه آلدى
بوناس دوكولمشدر آه وفرياده
يتشسك محمد بزه امداده
بايقوشلر اوتيور منارهلرده
شهيد اكسيك دكل هر خانهلرده
توتون چيقماز اولدى اسلام كويندن
قدر بويله ايمش تا ازلندن
كوز ياشيمز قانه قاتيشمادمى
يو آتشه فائق صور دوشمديمى

كلسون انور پاشا نره ده قالدى
ارمنى ارمنى ظالم ارمنى ايضا
خبرمز ويرك سلطان رشاده
ارمنى ارمنى ظالم ارمنى ايضا
قوشلر يوواطوتمش ويرانهلرده
ارمنى ارمنى ظالم ارمنى ايضا
اولوم اكسيك دكل مؤمن اويندن
ارمنى ارمنى ظالم ارمنى ايضا
فريادمز عرشه يتشمديمى
ارمنى ارمنى ظالم ارمنى ايضا

EKLER.

Kars'ta ayakları başlarına bağlanarak katledilen Türkler

Komisyon, *Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri* 1914–1918, Cilt I. Ankara: Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, 2005, 86.

Karsta Ermeniler tarafından birbirlerine bağlanmak suretiyle canice öldürülen Türk askerleri

Komisyon, *Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri* 1914–1918, Cilt I. Ankara: Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, 2005, 100.

Erzincan'ın Odabaşı Mahallesi'nde Kürt muhacirlerden birbirine bağlanarak öldürülmüş ihtiyar, kadın ve çocuk cesetleri

Kazım Karabekir, *1917-20 arasında Erzincan'dan Erivan'a Ermeni Mezâlimi*, Hazırlayan: Ömer Hakan Özalp, İstanbul, Emre Yay., 2000, 46.

Erzincan'da olduğu gibi Kars'ın Subatan köyünde katledilen kadınlar, çocuklar, annelerinin karnından çıkarılan bebekler (25 nisan 1918).

Komisyon, *Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri* 1914–1918, Cilt II. Ankara: Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, 2005-1, 254.

Erzincan'da su kuyusuna atılarak şehit edilen ve daha sonra kuyudan çıkartılan 54 yaşındaki Mahmut Ağa.

Komisyon, *Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri* 1914–1918, Cilt II. Ankara: Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, 2005-1, 50.

Erzincan'da Ermenilerin katlettiği anne ve kızı (12 Şubat 1918)
Komisyon, *Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri* 1914–1918, Cilt II. Ankara: Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, 2005-1, 84.

"A POEM AND ARMENIAN ATROCITIES IN ERZINCAN"

Abstract

Poets are memories of societies. The religions, virtues and national heroic epics of the nations are immortalized by their pen. But the subject of these epics is not always victory and joy. Sometimes sorrow and grief can be subject of epic. In these epics, besides natural affairs, great wars, immigrations, invasions, as well as people who will engage generations of people's life and memory. Some of them, especially those related to history, are events that the poet personally witnesses. Such items contain many details that have survived in history but escape from the history books. They help the historians in helping to understand historical facts in this direction. These are among the poems of Erzincan Faik Osman and his poems describing the massacre of Muslim by the Armenians during the occupation of the Russians and after of it in 1917-1918. We will try to discuss the Armenian atrocities in a poem of the poet mentioned in this work. Firstly, we identified the events in poetry, then we researched historical sources to find evidence for the content of poetry. we have seen that the information which obtained from historical documents confirms what is described in poetry. As a result, we have come to the conclusion that the poem is a verbal source for history.

Keywords

History, Russian, Armenian atrocities, Erzincan, Fâik Osman.